

з тим, щоб формальний апарат досліджень набув фундаментального значення.

Цього принципу у науці дотримувався академік М.Г. Чумаченко і це заповідав своїм учням і послідовникам.

Список використаних джерел

1. Чумаченко Н.Г. Учет и анализ в промышленном производстве США / Н.Г. Чумаченко. – Москва: Финансы, 1971. – 240 с.
2. Чумаченко Н.Г. Роль бухгалтерского учета в управлении себестоимостью продукции / Н.Г. Чумаченко // Бухгалтерский учет. – 1982. – № 5. – С. 3-9.
3. Голов С. Проблеми і перспективи реформування бухгалтерського обліку в Україні / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 11. – С. 7-11.
4. Пушкар М.С. Мета теорія обліку або якою повинна стати теорія: монографія / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт – бланш, 2007. – 359 с.

5. Гуцайлюк З.В. Облік і контроль у ринковій економіці: елементи концепції: монографія / З.В. Гуцайлюк. – Тернопіль: Крок, 2013. – 176 с.

6. Філософський енциклопедичний словник / [голова редкол. В.І. Шинкарук]. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

7. Кирейцев Г.Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета: научный доклад / Г.Г. Кирейцев. – Житомир: ЖГТУ, 2007. – 68 с.

8. Пушкар М.С. Ідеальна система обліку: концепція, архітектура, інформація: монографія / М.С. Пушкар, М.Г. Чумаченко. – Тернопіль: Карт – бланш, 2011. – 336 с.

9. УСЕ: Універсал. Словник – енцикл. [гол. ред. радн. чл.кор. НАНУ М.Попович]. – 4-е вид., переробл., доп. – К.: Тека, 2006. – 1432 с.

10. Голов С.Ф. Футурологія бухгалтерського обліку / С.Ф. Голов // Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції “Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства”. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 236 с.

В. В. Небрат

*д-р екон. наук
м. Київ*

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА М.Г. ЧУМАЧЕНКА Й АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

1 травня 2015 р. виповнюється 90 років від дня народження Миколи Григоровича Чумаченка – академіка НАН України, доктора економічних наук, професора, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреата премій АН УРСР ім. О.Г. Шліхтера та НАН України ім. М.І. Туган-Барановського, Заслуженого діяча науки і техніки України. М.Г. Чумаченко зробив вагомий внесок у розвиток теорії та методології економічної науки, розроблення практичних проблем економіки, актуальність яких зберігається сьогодні, а в окремих випадках – навіть зростає. Його наукова та громадянська позиція визначалася прагненням виявити резерви підвищення ефективності суспільного виробництва, відкрити нові можливості забезпечення добробуту населення на основі економічного зростання.

Вже перші праці вченого були присвячені дослідженню ключових питань теорії та практики управління економічним розвитком – вдосконаленню господарського обліку та економічного аналізу. Саме з позицій оптимізації управління виробництвом у 1950–1960-х роках М.Г. Чумаченко розробив новий підхід до класифікації методів обліку виробничих витрат та калькулювання собівартості продукції, запропонував інтеграцію усіх видів господарського обліку на основі функціонально-вартісного аналізу [1]. Метою наукових досліджень у цьому напрямі було створення такої системи організації бухгалтерського обліку і економічного аналізу на підприємстві, яка сприяла б максимальному використанню інформації в господарському управлінні. Одним із пріоритетних завдань він вважав

виявлення резервів підвищення ефективності в процесі виробництва, тому низка його праць присвячена методиці економічного аналізу на мікрорівні, узагальненню досвіду обліку та економічного аналізу на підприємствах США, комплексному підходу до вивчення діяльності підприємства, розвитку системного аналізу.

Запропонувавши новий підхід до організації системи так званого управлінського обліку, М.Г. Чумаченко дав визначення поняттю «інформаційна система управління» [2], розробив методичні основи аналізу чутливості управлінських рішень з використанням математичних методів. Особливого значення вчений надавав вирішенню проблем обліку і аналізу в автоматизованій системі управління виробництвом (АСУВ).

У контексті розроблення проблематики державного регулювання виробничої сфери, вдосконалення управління економікою у 1970-х роках він звернувся до теоретичних основ науки управління. Варто відмітити, що серед принципів прийняття управлінських рішень одним із ключових вчений вважав принцип відповідальності, що передбачає підвищення організаційної культури та ефективності управління в аспекті взаємозв'язку економічних і соціальних результатів суспільного виробництва [3]. М.Г. Чумаченко зробив вагомий внесок в обґрунтування ролі теорії організації в науці управління, принципів делегування повноважень та оптимізації рішень [4].

Аналіз причин „пробуксовування” реформ системи управління радянською економікою, пошук шляхів вдосконалення господарських відносин і підвищення ефективності виробництва сприяли поглиб-

ленню економічних досліджень і зміцненню їх методологічних аспектів. Відмінною рисою розвитку економічної науки у 1970–1980-і роки стало „відчутне прагнення економістів подолати схоластичність політичної економії соціалізму, виробити теоретичні підстави для удосконалення господарського механізму радянської економіки, посилення в ньому ролі економічних важелів” [5, с. 97]. У цей період зросла роль Інституту економіки АН УРСР як провідного центру наукових досліджень. Ускладнення соціально-економічних процесів в умовах загострення внутрішніх суперечностей командно-адміністративної економіки та посилення зовнішніх викликів, обумовлених розгортанням науково-технічного прогресу, міжнародної конкуренції та протистояння суспільно-економічних систем, обумовили переорієнтацію наукових розробок із переважно вузько галузевої прикладної тематики на комплексні системні дослідження теоретичних основ суспільного відтворення, методологічних проблем політичної економії. В центрі уваги опинилися питання забезпечення економічного зростання, формування соціально-економічного механізму інтенсифікації виробництва і підвищення його ефективності на основі науково-технічного прогресу, пошук шляхів вдосконалення конкретних організаційних форм господарювання з метою оптимізації економічного розвитку.

Посилення комплексного характеру наукових досліджень виявилось не лише у вивченні міжгалузевих зв'язків, орієнтації теоретичних розробок на практичне застосування, поєднанні фундаментальних теоретичних розробок з конкретними дослідженнями за принципом прямого і зворотного зв'язку, а й у порушенні проблематики соціальних аспектів економічного розвитку, синтезі організаційно-виробничих, фінансових та регуляторно-управлінських зрізів у розробленні питань, пов'язаних із вдосконаленням господарського механізму. Принцип комплексності, прийнятий за основу організації наукових досліджень, трактувався в широкому сенсі, з урахуванням ефекту опосередкованості, коли „...деякі напрями теоретичного чи історичного характеру безпосередньо впливають на пов'язані з ними блоки економічного знання, а вже через них – на практику” [6, с. 8].

Наукова діяльність М.Г. Чумаченка значною мірою пов'язана з Інститутом економіки АН УРСР, де він працював на посаді заступника директора впродовж 1971–1973 рр. У цей період увагу вченого все більше привертають питання планування та управління науково-технічним прогресом. Він звернувся до проблематики науково-технічного прогресу в контексті дослідження питань підвищення ефективності суспільного виробництва та вдосконалення управління економікою в умовах розгортання науково-технічної революції. М.Г. Чумаченко досліджував зміст НТР та особливості її розвитку в радянському суспільстві, вивчав вплив науково-технічної революції на управління виробництвом і підготовку робітничих кадрів. Узагальнені результати цих досліджень представляють його фундаментальні праці [7; 8].

Будучи призначеним у 1973 р. директором Інституту економіки промисловості АН УРСР М.Г. Чумаченко продовжував вивчення економічної ефективності науково-технічного прогресу. Під його керівництвом розширюється сфера досліджень науковців, зокрема Микола Григорович разом з колегами аргументують

зростання ролі технологій в НТП, обґрунтовують необхідність активнішого її розвитку та імплементації у виробництво: «Не технологія виробництва від техніки, а техніка від технології. Саме технологія стане домінують: вона буде ... давати завдання конструкторам на розробку відповідного комплексу машин. Науково-технічна революція висуває технологію на передній план, перетворює її в провідну силу технічного прогресу» [8, с. 12]. Розуміючи особливості функціонування соціалістичної економічної системи та враховуючи виклики часу М.Г. Чумаченко відстоював необхідність переходу до інтенсивного типу розвитку, брав активну участь у розробці довгострокових програм науково-технічного прогресу, зокрема концепції формування системи територіального управління НТП.

Вчений звернувся до економічних проблем автоматизації виробництва: визначення ефективності гнучких засобів автоматизації виробництва в машинобудуванні, виділення частки прибутку, що витрачається на заходи з автоматизації виробництва. Узагальнення результатів досліджень представлені в монографіях «Ефективность автоматизации производства» (1991), «Экономические условия автоматизации производства» (1994). За цикл робіт з економічних проблем автоматизації виробництва М.Г. Чумаченку присуджена премія Академії наук України ім. М.І. Туган-Барановського. Вчений послідовно дотримувався позиції щодо переходу на нову модель економічного розвитку, яка не обмежується технологічною модернізацією виробництва, а передбачає інноваційність як основу функціонування економіки.

Теоретичне узагальнення проблем формування системи територіального управління науково-технічним прогресом викладено М.Г. Чумаченком у монографіях «Экономическая эффективность научно-технического прогресса» (1977), «Совершенствование управления экономикой региона» (1981), «Экономические проблемы развития территориальных научно-технических комплексов» (1983), «Проблемы регионального управления научно-техническим прогрессом: теория, методика, практика» (1984).

У 1980-х роках основний напрям досліджень ученого – управління економічним і соціальним розвитком регіону. У контексті сучасних подій заслуговує на докладніший розгляд постановка та розроблення М.Г. Чумаченком цієї проблематики. Перш за все, варто відзначити, що аналіз розвитку економіки області вчений здійснював у єдності різних підходів – галузевого, соціального, господарського, техніко-технологічного, екологічного тощо. Питання підвищення ефективності промислового виробництва Донецької області, підвищення рентабельності і ефективності використання основних фондів в промисловості, удосконалення територіальної організації виробництва продукції загальномашинобудівного використання в Донецькій та Луганській областях, передового досвіду економії і дбайливості у Донбасі розглядалися ним комплексно. Наслідком проведених досліджень стала колективна монографія «Экономика промышленности Донбасса, 1945–1975» [9] та публікації щодо формування зразкового міста, створення системи запровадження передового досвіду, програми розвитку продовольчого комплексу міст Бердянська та Маріуполя, ролі Донбасу в паливно-енергетичному балансі України, передумов та концепції створення зони вільного підприємництва в Донецькій області.

М.Г. Чумаченко представив комплексний аналіз перспектив регіону у серії статей «Земля тривоги нашої» [10], що були не тільки узагальненням, а й застереженням щодо можливого розгортання негативних тенденцій в економічній, соціальній та екологічній сферах. У цьому контексті варто згадати, що у 1970-ті роки в СРСР широкого розповсюдження набуло комплексне планування розвитку областей, яке одержало назву соціального планування. М.Г. Чумаченко в 1973 р. публікує доповідь «Опыт работы по социальному планированию коллективов, районов, городов и областей Украинской ССР». У той же період він обґрунтував необхідність комплексного планування економічного і соціального розвитку регіону. Досвід розробки територіальних планів одержав фундаментальне узагальнення в роботі «Научно-методические основы комплексного планирования экономического и социального развития региона (область, район, город)».

Загалом питання планування економічного і соціального розвитку були предметом наукового інтересу та практичної діяльності М.Г. Чумаченка упродовж усього життя. Коли на початку 1990-х років у зв'язку з проведенням курсу на роздержавлення та лібералізацію економіки була демонтована планова система управління економічним і соціальним розвитком, М.Г. Чумаченко у серії статей «Бачити прийдешнє» [11] обґрунтував необхідність довгострокового і поточного планування. Аргументуючи свою позицію, вчений звернувся до вивчення та узагальнення міжнародного досвіду – практику місцевого управління в Японії [12] та Китайській Народній Республіці [13], муніципального самоврядування в США [14]. Значну увагу М.Г. Чумаченко приділяв пошуку шляхів досягнення оптимального поєднання територіального і галузевого аспектів управління.

Магістральна лінія, що проходить через усі дослідження та праці вченого, – це пошук шляхів оптимізації механізму регулювання економічних процесів. У межах адміністративно-планової системи та у відповідності до принципів соціалістичного господарювання ця проблема розглядалася вченим у руслі вдосконалення системи управління економікою як способу підвищення ефективності координації господарської взаємодії. У роки державної незалежності України М.Г. Чумаченко відстоював необхідність і обґрунтовував напрями державного регулювання економіки, формування нової моделі управління територіальним економічним розвитком та забезпечення на цій основі конкурентоспроможності національного господарства та окремих регіонів в умовах глобалізації та нової економічної регіоналізації [15; 16].

Вчений проводив дослідження регіонального управління НТП, розробив методичні рекомендації щодо формування та реалізації науково-технічних програм в нових політичних та економічних реаліях, аргументував необхідність технічного переоснащення та реконструкції виробництва для роботи в умовах ринкової економіки та необхідності витримувати конкуренцію з закордонними компаніями. Задля підвищення технічного стану вітчизняних підприємств М.Г. Чумаченко обґрунтував організаційно-економічний механізм трансферу технологій. Розуміючи нові особливості функціонування економіки розробив разом з колегами концепцію державної науково-технічної політики України в перехідний період.

Вироблення стратегії розвитку економіки України та її регіонів, обґрунтування та реалізація державної промислової політики, на думку М.Г. Чумаченка, є запорукою суверенітету і перспективи української держави. Він наголошував на тому, що за умов ослаблення галузевого управління процесами суспільного відтворення саме регіональні господарські комплекси стають основою організації, координації та розвитку вітчизняного виробництва [17]. Здатність регіонів нарощувати потенціал розвитку та вирішувати соціальні, екологічні, демографічні та інші проблеми є об'єктивною вимогою і не може компенсуватися спорадичними заходами центрального уряду.

У другій половині 1990-х років М.Г. Чумаченко організував низку ґрунтовних досліджень проблем економічної самостійності та самофінансування регіону. Узагальнення результатів досліджень цієї проблеми подані в доповіді «Регіональне та місцеве самоврядування» та монографії «Самоуправление и самофинансирование региона: теория и практика» (1997). На основі ґрунтового розроблення науково-практичних питань регіонального розвитку та переосмислення ролі та змісту держави в його забезпеченні М.Г. Чумаченко запропонував системний підхід до проблеми: регіональна політика розглядається як взаємодія економічного, соціального, науково-технічного, екологічного, демографічного, гуманітарного і національного аспектів [18, с. 3–13]. Він ініціював створення в 1994 р. Української асоціації регіональних наук та був обраний її президентом.

На межі 1990–2000-х років дослідження М.Г. Чумаченка були присвячені подальшому розвитку регіоналістики, територіальній організації регіону. Вчений приділяв велику увагу розробці програмно-цільового методу управління, був одним із розробників Концептуальних основ програми «Донецька область – 2010» та відповідної програми. Узагальнення результатів проведених досліджень представлені у фундаментальних монографіях з державного управління економікою [19, с. 62–95] та регіональної промислової політики [20, с. 276–295].

Реалізація ліберальної моделі ринкових перетворень в Україні у перше десятиліття державної незалежності призвела до різкого зниження інвестиційної активності в промисловості. М.Г. Чумаченко велику увагу приділив дослідженню проблем інвестування наголошуючи, що використання арсеналу доступних інструментів прямого й непрямого регулювання господарської діяльності може забезпечити швидке інвестиційно-інноваційне зростання національної економіки. Ця проблематика знайшла відображення у працях вченого присвячених дослідженню інвестиційної діяльності підприємства [21] та інвестиційної політики держави [22].

Одним із важливих напрямів дослідження у творчості М.Чумаченка стали проблеми екологізації промислового виробництва та зниження антропогенного навантаження на довкілля. У своїх працях вчений зауважує, що зростання суспільних потреб зумовлює розвиток та постійне нарощування промислових потужностей виробництва, що своєю чергою є чинником інтенсивного та надмірного використання природних ресурсів. Значний потенціал розвитку виробництва вступає в протиріччя із обмеженими можливостями навколишнього середовища та зумовлює системну суперечність у розвитку економічної системи загалом та

примушує людство уважніше ставитись до охорони навколишнього середовища, ресурсо- та енергозбереження на промислових підприємствах. Ці питання ґрунтовно розкриті вченим у монографії «Актуальные проблемы охраны окружающей среды: экономические аспекты» (1979).

Необхідність врахування впливу промислової діяльності на довкілля розглядалася вченим через призму аналізу процесу інтенсифікації господарства, що набув значного розвитку у 1980-і роки. Так у роботах «Интенсификация промышленного производства» (1985), «Экономия ресурсов в промышленности» (1985) та «Интенсивное развитие индустрии» (1989) вчений акцентує увагу на важливості оптимального використання матеріальних ресурсів шляхом зниження матеріалоемності виробництва, раціонального використання сировини і матеріалів, оптимізації регіонального розміщення виробничих потужностей. Одним із важливих механізмів ресурсозбереження вчений називає планування матеріального постачання промислових підприємств, удосконалення якого може стати дієвим інструментом не лише економії витрат виробництва, а й мінімізації шкоди для навколишнього середовища.

Розробленню наукових засад екологічного розвитку промислового комплексу М.Г. Чумаченко присвятив значну кількість праць, в яких проаналізував можливість зниження індустріального тиску на довкілля, а також дослідив особливості та відмінності в рівні антропогенного навантаження на довкілля та зниження природно-ресурсного потенціалу окремих регіонів, визначені специфікою територіального розміщення промислових об'єктів. Особлива увага дослідника була зосереджена на вивченні чітко вираженого регіонального характеру екологічних наслідків промислового розвитку та можливостей природоохоронної діяльності екологонебезпечного індустріального Донбасу. Звертаючи увагу на складність проблеми природоохоронної діяльності промислових підприємств та особливий екологічний статус окремих регіонів, М.Г. Чумаченко акцентує увагу на необхідності доповнення існуючих галузевих методів ресурсозбереження, методиками програмування економії матеріальних ресурсів на рівні регіонів [23, с.12–15]. Вченим були не лише проаналізовані пріоритетні напрями збалансування екологічних та економічних результатів промислового розвитку Донецького регіону, а й запропоновані організаційно-економічні механізми запровадження регіональної програми екологічної реконструкції Донбасу, в розробленні якої він брав діяльну участь.

У контексті дослідження потенціалу та напрямів природоохоронної діяльності значна увага вченим приділялася проблемі утилізації промислових відходів та їх повторного використання. Вченим обґрунтована потреба у створенні загальнодержавного банку даних використання вторинних ресурсів і відходів виробництва та розробці довгострокових регіональних програм комплексного використання вторинних ресурсів [24] й формування Генеральної схеми управління комплексним використанням відходів та вторинних ресурсів в регіоні [25]. Запропоновані М.Г. Чумаченком концептуальне бачення проблеми екологізації промислового виробництва та науково-методичні засади природоохоронної діяльності із часом не втрачають, а навпаки набувають більшої актуальності для розробки стратегії соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і національної економіки загалом.

Проблеми реформування економіки України після здобуття незалежності не могли не привернути уваги М.Г. Чумаченка. У 1993 р. він обґрунтував необхідність створення та став засновником Академії економічних наук України, завдяки чому вдалося активізувати дослідження в галузі економічних реформ. Наукові праці вченого були присвячені актуальним питанням управління народним господарством в процесі переходу до ринкової економіки, а пізніше – формуванню концептуальних основ промислової політики. За результатами досліджень економічних реформ М.Г. Чумаченком були підготовлені наукові доповіді, в яких дана характеристика економічної ситуації в економіці України того періоду [26; 27]. Наукові здобутки вченого в галузі економічних реформ були представлені для обговорення і на міжнародному рівні. Так висновки та ідеї академіка були оприлюднені на семінарі в Університеті штату Західна Вірджинія, в інтерв'ю газети штату Вайомінг, в міжнародному журналі з регіональних досліджень, на семінарі групи “Адженда”, на міжнародних конференціях у Кишиневі та в Гарвардському університеті, на семінарі у Міжнародному інституті прикладного системного аналізу (Лаксенбург, Австрія) [28].

Однією з ключових проблем, досліджуваних вченим у роки незалежності України, є розробка концепції державної політики, спрямованої на реформування і розвиток промисловості. М.Г. Чумаченко брав активну участь в обговоренні програми Президента України „Шляхом радикальних економічних реформ” та обґрунтовував важливість проблем регіонального розвитку. Тематика робіт вченого відображала нагальні проблеми розвитку регіону – фактичне вичерпання ресурсного потенціалу регіону, розрив технологічних зв'язків після розпаду СРСР, необхідність оновлення та реформування промислових потужностей регіону тощо. Слід зазначити, що дослідження М.Г. Чумаченка мають практичне спрямування, націленість на отримання ефекту від вдосконалення виробничої діяльності. Особливу увагу вчений приділяв проведенню економічних реформ на мікрорівні. М.Г. Чумаченко здійснив глибокий аналіз необхідних змін на підприємствах в умовах переходу до ринкової економіки, а саме у формуванні собівартості продукції, організації та методах управління, виборі форми власності тощо.

Аналіз перебігу економічних реформ слугував базисом для розроблення принципів і визначення завдань державного регулювання виробничої сфери в Україні. М.Г. Чумаченко вказував, що за роки державної незалежності розходження регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку значно посилювалися, що, з одного боку, ускладнює перебіг трансформаційних процесів, а з іншого, – формує нові виклики щодо необхідності подолання галузево-просторових диспропорцій національної економіки [29, с. 36–37]. Вчений наголошував, що необхідно відійти від стереотипу про надання винятково фінансової допомоги галузям, що слабо розвиваються. Для підвищення ефективності функціонування підприємств виробничої сфери, що складають основу реального сектору економіки, необхідно залучати широкий інструментарій засобів державного регулювання. Розвиток виробничих підприємств, наголошував М.Г. Чумаченко, можливий за умов досягнення балансу інтересів власників великих промислових комплексів та територіального утворення в цілому.

Серед найважливіших принципових умов, що визначають дієвість державного регулювання територіального розвитку, у тому числі й виробничій сфері, вчений називав врахування віддалених і сурядних результатів; адресність, гранично допустиму локалізацію; відповідальність і контроль [29, с. 41]. Обґрунтовані вченим положення сьогодні набувають особливого звучання, бо прорахунки центральної влади, обумовлені недооцінкою ключових принципів державного регулювання економічного розвитку та регіональної політики, призвели до мультиплікованого ефекту у розгортанні конфлікту на Донбасі.

Теоретичні та практичні питання управління економікою, різні аспекти яких були в центрі наукових пошуків М.Г. Чумаченка впродовж усього його життя, набули нового звучання в останніх працях. Вони присвячені аналізу неоіндустріальних перспектив економіки України; визначенню напрямів підвищення ефективності державного управління економікою на макро-, мезо- та мікрорівнях; обґрунтуванню структурної політики та інституційних перетворень; розробленню рекомендацій щодо економічної інтеграції України до ЄС. Серед актуальних проблем інституційних перетворень в Україні, на необхідності розроблення яких наголошував М.Г. Чумаченко, і які зберігають свою гостроту і життєве значення сьогодні, варто виокремити такі: формування механізмів здійснення інноваційно-інвестиційної стратегії; проблеми регіональної політики та місцевого самоврядування; екологізація економічного розвитку. Перспективи національного господарства України М.Г. Чумаченко пов'язував із формуванням нової економіки, інтегрованої у єдиний глобальний механізм з універсальною системою макроекономічного регулювання та відповідною системою параметрів оцінювання якості та результатів господарювання [30, с. 4].

Серед відмітних рис наукової діяльності М.Г. Чумаченка – його постійний інтерес до вивчення світової економічної літератури, новацій економічної теорії та практики. Він був одним із небагатьох радянських учених-економістів, хто торував шлях української науки на Захід. Цьому посприяло те, що впродовж 1967–1968 рр. М.Г. Чумаченко перебував на науковому стажуванні в Іллінойському університеті (США). Плідність цього наукового відрядження засвідчують його виступи з доповідями та статті [31; 32]. Низка публікацій вченого представляє результати досліджень за матеріалами вивчення іноземного досвіду та методик. Чималу увагу впродовж всього періоду своєї наукової роботи М.Г. Чумаченко приділяв проблемі розвитку міжнародних наукових досліджень. Він, зокрема, розробив методику оцінки та аналізу міжнародного науково-технічного співробітництва в сфері використання обчислювальної техніки, цікавився питаннями трансферу технологій та інноваційних процесів [33]. М.Г. Чумаченко систематично вивчав і узагальнював зарубіжний досвід: вільних економічних зон КНР, місцевого самоврядування в США, концепції «народної приватизації» в країнах Центральної і Східної Європи тощо. Він завжди був у контексті розвитку світової науки і ніколи не випадав із нього. Свідченням визнання авторитету вченого міжнародною науковою спільнотою є той факт, що у 2003 р. М.Г. Чумаченко був обраний членом новоствореної Американської академії економічних наук.

Праці вченого, присвячені аналізу економічних реформ в Україні, містять ґрунтовні узагальнення

щодо розвитку теоретичних основ державного регулювання економіки, розвитку постіндустріального суспільства, характеристики інституціональних підходів до суспільних трансформацій, що засвідчує знання та глибокий інтерес до історії економічної науки. М.Г. Чумаченко виступив рецензентом першої хрестоматії з української економічної думки, фундаментальної монографії С.М. Злупка “Економічна думка України (від давнини до сучасності)”, перевидання українською мовою книги М.І. Тугана-Барановського “Основні політичної економії”. У 2007 р. вийшла з друку колективна монографія „М.І. Туган-Барановський: особистість, творча спадщина і сучасність), одним із авторів якої є М.Г. Чумаченко [34]. Результатом багаторічних роздумів про перипетії розвитку вітчизняної економічної науки стала серія статей (у співавторстві з Л.П. Горкіною), опублікованих у журналі „Актуальні проблеми економіки” [35–37]. Основні етапи розвитку економічної думки в Україні від кінця ХІХ до 80-х років ХХ ст. у контексті світової історії економічної науки дістали висвітлення в короткій ретроспективі, що представляє наукові здобутки та втрати українських економістів [5]. У цій праці розглянуто також діяльність українських вчених-економістів на Заході (в українських та західних науково-освітніх осередках і закладах), їхній внесок в економічну історію та теорію, статистику, демографію, розвиток фінансових досліджень, теорію кон'юнктури, дослідження економіки СРСР, УРСР, інших країн світу.

Загалом слід відзначити, що фундаментальність, увага до деталей, скрупульозність у проведенні досліджень і формулюванні результатів, вираженість оцінок – це риси, що характеризують М.Г. Чумаченка як вченого та організатора науки. Його громадянська позиція та відповідальність виявлялися й у тому наскільки ретельно він ставився до підготовки академічних видань, не допускав вільного трактування термінів, спрощень у тлумаченні економічних явищ і процесів, які межують з вульгаризацією науки. Микола Григорович підготував цілу низку матеріалів енциклопедичного характеру і всі вони можуть слугувати зразком довершеності наукового тексту. Так, узагальнення роботи по оперативному і системному аналізу представлені статтями в «Экономической энциклопедии», теоретична інтерпретація змісту планування і програмування розвитку регіонів представлена в статтях по Донецькій області і Донбасу в Українській Радянській Енциклопедії та Географічній енциклопедії. Заслугує на увагу той факт, що М.Г. Чумаченко свого часу порушив питання коректності використання економічних термінів, зокрема, “ринкова економіка” по відношенню до сучасного стану економіки України [38].

Працюючи на відповідальних посадах і очолюючи творчі наукові колективи, М.Г. Чумаченко все життя присвятив вирішенню завдань, що мають ключове значення для розвитку економіки та забезпечення добробуту людей. У 1971 р. він був призначений заступником директора по науковій роботі Інституту економіки АН УРСР, а в 1972 р. – обраний заступником академіка-секретаря Відділення економіки, історії, філософії та права АН УРСР. Упродовж 1973–1995 рр. М.Г. Чумаченко – директор Інституту економіки промисловості НАН України. Варто відзначити, що в організації та проведенні досліджень Микола Григорович послідовно дотримувався спільної позиції та пріоритетів, визначених у попередній період роботи цього інституту під керівництвом О.М. Алімова. Разом з

тим, завдяки М.Г. Чумаченку одержали розвиток дослідження з проблем удосконалення управління виробництвом, регіональної економіки, прискорення науково-технічного прогресу. Він мав талант доброго організатора відповідальних досліджень, гуртував навколо себе не лише професійні, але й молодіжні колективи, передавав їм свої знання та досвід, не боявся ставити перед ними складні завдання.

У 1981 р. М.Г. Чумаченко був обраний академіком-секретарем Відділення економіки АН УРСР, у 1982 р. – дійсним членом (академіком) АН УРСР. З 1983 по 1995 рр. він очолював Донецький науковий центр Академії наук. Як член Президії АН УРСР з 1981 р. М.Г. Чумаченко брав активну участь у її роботі, а як голова Донецького наукового центру Академії наук – забезпечував вирішення складної проблеми координації науково-дослідної діяльності всіх наукових закладів регіону для реалізації регіональних науково-технічних програм. Микола Григорович завжди дбав про майбутнє, спадкоємність у керівництві та організації досліджень, забезпечення їхньої системності та послідовності, підготовку наукових кадрів найвищої кваліфікації. Магістральну лінію розвитку наукових досліджень у галузі регіональної економіки, обґрунтування державної промислової політики, інноваційно-інвестиційної стратегії України, економічних вимірів екологізації виробництва продовжив О.І. Амоша.

У вересні 1995 р. М.Г. Чумаченко призначений почесним директором Інституту економіки промисловості НАН України. До грудня 1998 р. Микола Григорович виконував обов'язки члена Президії НАН України, а після цього був призначений її радником. Його творчий доробок представляє ґрунтовне розроблення важливих проблем економічного розвитку, новаторську постановку питань про ефективне управління як суспільне благо, обґрунтування інноваційно-технологічного імперативу як основи економічного зростання, оптимізацію співвідношення територіального і галузевого, соціального і господарського, технічного та екологічного аспектів суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. Методические положения по проведению функционально-стоимостного анализа на предприятии / Н.Г.Чумаченко, В.М.Дегтярева, Е.А.Ивашечкина и др.; АН УССР. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 1987. – 112 с.
2. Чумаченко Н.Г. Экономический анализ и управление производством: Метод. пособие. / Н.Г.Чумаченко – Киев: Б.и., 1969. – 101 с.
3. Чумаченко Н.Г. Проблемы проектирования организационных структур управления, повышения организационной культуры и ответственности в управлении производством / Н.Г.Чумаченко, А.П.Савченко. – Донецк, 1974. – 51 с. – (Препр. / АН УССР. Ин-т экономики пром-сти; 74-2-СП).
4. Проектирование организационных структур управления производством / Н.Г. Чумаченко, А.П. Савченко, В.Г. Коренев и др. – Киев: Наук.думка, 1979. – 259 с.
5. Горкіна Л.П., Чумаченко М.Г. XX століття в історії української економічної думки: коротка ретроспектива : монографія / Л.П. Горкіна, М.Г. Чумаченко; під заг. ред. О.О. Шубіна. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. – 142 с.
6. Институт экономики АН УССР. Достижения за 50 лет (1936–1986) / И.И. Лукинов, С.М. Ямпольский, А.М. Онищенко и др. / отв. ред. И.И. Лукинов; АН УССР; Институт экономики. – К. : Наукова думка, 1986. – 240 с.
7. КПСС и научно-техническая революция: Управление единым народнохозяйственным комплексом / В.Н.Мазур, Н.Г.Чумаченко, А.Н.Алымов и др. – Киев: Политиздат Украины. – 1978. – 478 с.
8. НТР и совершенствование управления социалистическим производством / Н.Г.Чумаченко, В.К.Мамутов, Н.И.Иванов и др. – К.: Наук. думка, 1978. – 307 с.
9. Экономика промышленности Донбасса, 1945–1975 / Н.Г.Чумаченко, А.П.Савченко, А.Н.Федорищева и др. – Киев: Наук. думка, 1977. – 247 с. –
10. Чумаченко Н.Г. Земля тревоги нашей: Донбасс // Правда Украины. – 1992. – 3 нояб.; 5 нояб.
11. Чумаченко М.Г. Бачити прийде! Роздуми економіста на порозі тринадцятої п'ятирічки // Рад.Донецчина. – 1989. – 15 серп.
12. Чумаченко Н.Г. Местное управление в Японии: состояние, проблемы: В 2-х ч. – Донецк, 1990. – (Препр.докл./АН УССР и др.). – Ч.І – 43 с.; Ч.ІІ – 71 с.
13. Чумаченко Н.Г. Экономические реформы и свободные экономические зоны Китая. – Донецк, 1994. – 75 с. – (Препр. / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти).
14. Чумаченко Н.Г. Очерки по экономике региона. – Киев: Наук. думка, 1995. – 339 с.
15. Чумаченко М.Г. Баланс загальнодержавних і регіональних економічних інтересів. – Донецьк, 1994. – 29 с.
16. Самоуправление и самофинансирование регионов: теория и практика /Н.Г.Чумаченко, Б.М.Биренберг, Л.Г.Червова и др. – Киев: Наукова думка, 1997. – 202 с.
17. Экономика региона: теоретические основы, функциональная деятельность. – Донецк, 1995. – 52 с. – (Препр.докл. /НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти).
18. Чумаченко М.Г. Проблеми регіонального самоврядування в Україні // Економіка України. – 1993. – № 6. – С. 3-13.
19. Государственное управление экономикой в Украине: опыт, проблемы, решения / Н.Г.Чумаченко, Л.Г.Червова, Л.М.Кузьменко и др. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – 484 с.
20. Региональная промышленная политика: концепция формирования и реализации / Н.Г. Чумаченко, Л.Г. Червова, Л.М. Кузьменко и др.: Монография. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2002. – 304 с.
21. Чумаченко Н.Г. Направления инвестиционной политики в промышленности // Экономика Украины. – 1999. – № 11. – С. 12-19.
22. Інвестиційна політика в Україні: досвід, проблеми, перспективи / М.Г. Чумаченко, С.С. Аптекарь, М.Г. Білопольський та ін.: Донецьк: Юго-Восток, 2003. – 292 с.
23. Программирование экономии ресурсов в регионе /Н.Чумаченко, И.Зарубин, Н.Конищева // Мат.-техн. снабжение. – 1982. – № 3. – С.12–15.
24. Методические рекомендации к разработке долгосрочных региональных программ комплексного

использования вторичных, ресурсов / П.П.Байрачный, А.А.Бушлов, Н.Г.Чумаченко и др.; Госкомитет УССР по материал.-техн. снабжению и др. - Киев; Донецк: Б.и., 1986. - 67 с.

25. Основные характеристики и результаты разработки Генеральной схемы комплексного использования отходов и вторичных ресурсов в народном хозяйстве Донецкой области на 1986-1990 годы и на перспективу до 2005 года / Н.Г.Чумаченко, В.Е.Кюне, А.Д.Гринь и др.; АН УССР, Донец. науч.центр и др. - Донецк, 1986. - 41 с.

26. Економічна ситуація в Україні: стан і шляхи розвитку / М.Д.Айзенштейн, О.І.Амоша, М.Г.Чумаченко та ін. - Київ; Донецьк: Б.в., 1994. - 64 с. - (Препр. доп. /АЕН України).

27. Стабілізація економічного стану в Україні: доповідь та проблеми: Наук. доп.Академії економічних наук України. - Київ; Донецьк, 1997. - 100 с. - Голова робочої групи і співавтор.

28. Чумаченко Микола Григорович: Біобібліографія до 80-річчя / Вступ. ст. О.І. Амоші, А.А. Чухна / Упоряд. В.І. Дудіна, С.В. Калабухова, І.А. Кузнецова / Відп. ред. О.І. Амоша. - К.: Наук. думка, 2005. - 248 с.

29. Развитие производственной сферы региона: теоретические и практические аспекты государственного регулирования: монография / Н.Г. Чумаченко, Л.Г. Червова, Л.М. Кузьменко и др. / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. - Донецк, 2007. - 368 с.

30. Неоіндустріальні перспективи економіки України / М.Г.Чумаченко, В.І. Ляшенко // Управління економікою: теорія та практика: зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т економіки пром-сті; редкол.: Чумаченко М.Г. (відп. ред.) та ін. - Донецьк, 2009. - С. 3-34.

31. Chumachenko N.G. Once Again: The Volume - Mix-Price / Cost Budget Variance Analysis // The Accounting Review. - 1968. - P.753-762.

32. Some Distinctive Aspects of Accounting in USSR and USA / Chumachenko N.G., Bedford N.M. //International Journal of Accounting. - 1968. - №4. - P.69-82.

33. Организационно-экономический механизм трансферта технологий (методические положения) / М.Г. Чумаченко, А.И. Амоша, Л.Н. Саломатина. - Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. - 100 с.

34. М.І. Туган-Барановський: особистість, творча спадщина і сучасність: монографія / М.Чумаченко, Л.Горкіна, О.Шубін, Д.Туган-Барановський та ін. ; за ред. О. Шубіна, А. Садекова; - Донецьк, 2007. - 356 с.

35. Чумаченко М.Г. Перерваний поступ: віхи історії економічної науки в Україні (кінець ХІХ – середина ХХ ст.) / М.Г.Чумаченко, Л.П.Горкіна // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 4. - С. 12-28.

36. Чумаченко М.Г. У світовому науковому просторі: економічний доробок вчених української діаспори (20-80-і роки ХХ ст.) / М.Г.Чумаченко, Л.П.Горкіна // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 5. - С. 3-20.

37. Чумаченко М.Г. На шляхах відродження: економічна наука в Україні в другій половині ХХ ст. / М.Г.Чумаченко, Л.П.Горкіна // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 6. - С. 15-33.

38. Чумаченко М.Г. Редакційній колегії журналу «Економічна теорія» / М.Г.Чумаченко // Економічна теорія. - 2004. - №4. - С. 79-85.

Н. Г. Шпанковська

*канд. екон. наук
м. Дніпропетровськ*

Р. П. Кучеренко

м. Нікополь

ТВОРЧИЙ ВНЕСОК АКАДЕМІКА М. Г. ЧУМАЧЕНКА В ЕКОНОМІЧНУ ТЕОРІЮ І ГОСПОДАРСЬКУ ПРАКТИКУ

Визначні суспільні події, до яких належать ювілеї видатних вчених, відомих організаторів і керівників науки і виробництва та громадських діячів нагально вимагають від сучасників та послідовників: ретельно дослідити їхній внесок в генезис та еволюційний розвиток конкретних галузей знань; зберегти спадщину, адаптувати її до невизначеного і мінливого середовища; продовжити закладені корифеями традиції і класичні підходи до виявлення актуальних проблем господарської діяльності та визначення напрямів їхнього вирішення; прийняття своєчасних управлінських рішень щодо відродження, трансформації та впровадження конкретних ідей та пропозицій попередників.

01 травня 2015 року – одна з таких знаменитих дат, коли академічна, галузева і вузівська економічна спільнота відмічає і шанує світлу пам'ять великого і відомого в Україні та за її межами нашого співвітчизника – академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича з нагоди його 85-річного ювілею. Астрологи запевняють, що народжені під сузір'ям Тельця мають твердий характер, відзначаються великою терплячістю, постійністю [1, с.94], досягають поставленої мети, нездоланні та стійкі. Відповідні їхні камені: алмаз, що вважається королем самоцвітів [1, с.96]; сапфір – символ чистоти, відкритості серця і благородства; гірський кришталь, що уособлює твердість, блиск і чистоту [2, с.10,11]. Доречність звертання до каменів обумовлена характерною їхньою ознакою (наданою